

Ochrona wolności sumienia i wyznania

Autor tekstu: **Michał Pietrzak**

Aspekt indywidualny i kolektywny

Z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 i 7 Konstytucji) wynika nakaz jurydyzacji uprawnień jednostkowych i grupowych wynikających z wolności sumienia i wyznania. Jurydyzacja ma zapobiegać arbitralnemu postępowaniu organów państwowych i ułatwia jednostce lub grupie wyznaniowej czy światopoglądowej dochodzenie naruszonych praw. Przykładowy katalog uprawnień jednostkowych i grupowych ale dotyczących tylko legalnie działających kościołów i związków wyznaniowych, zawiera ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r. w art. 2 i 19. Obowiązujący kodeks karny określa jakie czyny lub działania ludzkie stanowią naruszenie tych uprawnień (przestępstwo) i jakie za to grożą kary.

Obowiązujący kodeks karny z 2 sierpnia 1997 r. wyodrębnia rozdział XXIV — zawierający przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania (art. 194, 195, 196). Nie wyczerpuje on wszystkich czynów, które naruszają indywidualną i kolektywną wolność sumienia i wyznania. Przepisy normujące tę ochronę zawierają także artykuły 119, 191, 212, 213, 214, 215, 216, 231, 257 kodeksu karnego. Przy ochronie swoich uprawnień wynikających z wolności sumienia i wyznania jednostka, a także grupa wyznaniowa może wykorzystać przepisy kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych (art. 23 i 24) oraz sprostowania prasowe, które reguluje prawo prasowe.

Rozdział XXIV kodeksu karnego obejmuje podstawowe czyny godzące w indywidualną i grupową wolność sumienia i wyznania. Art. 194 kk przewiduje przestępstwo dyskryminacji polegające na ograniczaniu człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość. Według Lecha Gardockiego — dyspozycja tego artykułu obejmuje sytuację, w której osoba mająca prawo wydawania pewnych decyzji (o przyjęciu do szkoły, do pracy) lub po prostu wykonująca pewne czynności (usługowe, handlowe czy inne) odmawia jednostce korzystania z przysługujących jej praw z pobudek wyznaniowych lub bezwyznaniowości. Takim czynem była odmowa przyjęcia do pracy przez kierownika gimnazjum k/ Sochaczewa kandydata posiadającego pełne kwalifikacje z powodu przynależności do Związku Wyznaniowego Świadków Jehowy.

Dodatkową ochronę uprawnień jednostki wynikającą z wolności sumienia i wyznania wprowadza art. 231 § 1 kk, który przewiduje zaostrzona karalność funkcjonariusza publicznego, przekraczającego swoje uprawnienia lub nie dopełniającego swoich obowiązków i działającego na szkodę interesu prywatnego. Jest to przestępstwo nadużycia władzy. Takim przekroczeniem dyspozycji art. 231 § 1 kk były działania kierowniczkii szkoły w Bydgoszczy, zmuszające nauczycielkę do ujawnienia jej przekonań religijnych lub wyznania. Działania kierowniczkii szkoły naruszyły prawo do milczenia gwarantowane nauczycielce przez art. 53 ust. 7 Konstytucji. Postanawia on, że nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania. Postępowanie kierowniczkii narusza także art. 25 ust. 2 Konstytucji nakazujący władzom publicznym zachować bezstronność w sprawach religijnych, światopoglądowych i filozoficznych.

Wśród przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu kodeks karny wyodrębnia dwa stany faktyczne, polegające na nadużywaniu wolności, które mogą znaleźć zastosowanie przy ochronie wolności sumienia i wyznania. Art. 256 kk w części drugiej, przewiduje karalność publicznego nawoływania do nienawiści na tle różnic wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość. Według Lecha Gardockiego przepis ten sformułowany jest niefortunnie, gdyż przewiduje jedynie karalność nawoływania do określonej emocji, jaką ma być stan nienawiści, ale nie przewiduje kary za samo wywoływanie nienawiści. Ogranicza to możliwość jego praktycznego zastosowania. Z kolei art. 257 kk przewiduje karalność publicznego znieważenia osoby lub grupy osób z powodu ich przynależności wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości jak również naruszania nietykalności cielesnej z powodu takich pobudek. Zniewaga rozumiana jest jako zachowanie okazujące pogardę w stosunku do innej osoby lub grupy osób w sposób demonstracyjny. Obejmuje także lżenie, wyszydzanie lub poniżanie. Musi ono być dokonywane publicznie, a więc w obecności większej liczby osób, na zebraniach lub za pośrednictwem środków masowego przekazu (prasy, radia i telewizji). Odrębnym

przestępstwem jest naruszenie z tych samych pobudek nietykalności cielesnej (oblanie płynem, uderzenie, pobicie).

Innym przestępstwem, zaliczanym do przestępstw przeciwko ludzkości, popełnianym z pobudek religijno- światopoglądowych jest stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec osób lub grupy osób z powodu jej przynależności wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości (art. 119 § 1 kk). Tak samo traktowane jest pod względem odpowiedzialności karnej, publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa określonego w §1 art. 119 kk (art. 119 §2 kk). W praktyce popełnienie tego przestępstwa polegać będzie głównie na rozpędzaniu zebrań, uroczystości religijnych także zebrań osób bezwyznaniowych, biciu uczestników, obrzucaniu ich gazem lub przedmiotami a również stosowaniu różnego rodzaju gróźb. Te działania mogą zwracać się wobec wyznawców różnych religii i osób bezwyznaniowych. Gdy chodzi o grupę osób związanych z określoną przynależnością wyznaniową, mogą to być członkowie zarówno określonego kościoła czy związku wyznaniowego jak i grupy wyznaniowe nie mające jeszcze legalizacji.

Art. 195 § 1 kk wprowadził typ przestępstwa polegający na złośliwym przeszkadzaniu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej. Dyspozycja tego artykułu nie obejmuje ochrony działalności nowych ruchów religijnych, nie wpisanych jeszcze do rejestru kościołów i związków wyznaniowych.

Art. 196 kk przewiduje przestępstwo obrażania uczuć religijnych innych osób, poprzez działania polegające na publicznym znieważaniu przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Według interpretacji L. Gardockiego jest to przestępstwo materialne, którego dokonanie następuje w postaci obrazy uczuć religijnych przynajmniej dwóch osób. Działanie sprawcy musi mieć charakter publiczny. Zniewaga może być wyrażona w sposób werbalny (słowa) wyrażające pogardę, lżenie, wyszydzanie. Może także polegać na zachowaniu sprawcy wyrażającym lekceważenie lub pogardę dla przedmiotu czci religijnej, z zamiarem obrażania uczuć religijnych innych osób. Może być popełnione tylko umyślnie. Przedmiotem czci religijnej mogą być obrazy świętych, przedmioty kultu, hostia, krzyż, przedmioty przez które oddawana jest cześć religijna.

Interpretacja tego przepisu budzi wiele wątpliwości. Uczucia religijne osób należących do określonego kościoła czy związku wyznaniowego są zwykle zróżnicowane, zależnie głównie od poziomu wykształcenia. Czy mają to być zatem uczucia ortodoksów bądź fundamentalistów czy osób tolerancyjnych? Czy mają to być uczucia osób o przeciętnej wrażliwości religijnej. Trudno znaleźć na postawione pytanie jednoznaczną odpowiedź. Inne wątpliwości jakie wywołuje interpretacja tego przepisu dotyczy określenia granicy między wolnością wypowiedzi na tematy religijne, także krytyki ich dogmatów, zasad, form działania a obrazą uczuć religijnych. Zgodzić się należy z L. Gardockim, który opowiada się za dopuszczalnością nieograniczonego zakresu merytorycznej analizy i krytyki ale jednocześnie uznaje istnienie określonych granic formy takiej analizy i krytyki. Przestępstwem z art. 196 kk może być tylko takie zachowanie się, które ma charakter znieważania, a więc odnosi się do formy tej wypowiedzi lub zachowania. Ustalenie, kiedy forma ta jest znieważeniem, musi odwoływać się do przeważających ocen społecznych w tym zakresie.

Art. 196 kk ochrania jedynie uczucia religijne, pomija natomiast ochronę uczuć ludzi niewierzących, mimo że inne artykuły kodeksu uwzględniają zwykle obydwie kategorie osób (art. 119, 194, 256, 257 kk). Próby wprowadzenia do kodeksu karnego ochrony uczuć osób niewierzących zakończyły się niepowodzeniem. Twórcy kodeksu z 1997 r. odrzucili konstytucyjny nakaz równego traktowania wyznawców różnych religii i niewierzących. Uznali, że zadaniem państwa nie jest ochrona wolności jednostki w sprawach religijnych ale zapobieganie indyferentyzmowi religijnemu społeczeństwa. Takie stanowisko jest trudne do pogodzenia z konstytucyjnym nakazem zachowania bezstronności w sprawach religijnych i światopoglądowych przez władze publiczne (art. 25 ust. 2 Konstytucji).

Obok ochrony karnej prawodawstwo polskie przewiduje także ochronę cywilnoprawną wolności sumienia i wyznania. Swobodę sumienia zaliczono do dóbr osobistych (art. 23 kc) i przyznano jej ochronę (art. 24 kc) Wśród środków tej ochrony występuje żądanie zaniechania działania godzącego w swobodę sumienia, chyba że to działanie nie jest bezprawne. W razie dokonania naruszenia poszkodowany może żądać usunięcia jego skutków (np. złożenia oświadczeń), zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty określonej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

W praktyce posługiwanie się przepisami o ochronie dóbr osobistych występuje wówczas, gdy zawodzą przepisy prawa karnego dotyczące ochrony uczuć religijnych. W czerwcu 2002 r.

jedną z takich spraw rozpatrywał w postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy. Przedmiotem rozpatrywanej sprawy było rozpowszechnianie plakatu reklamującego film „Skandalista Larry Flynn”, który powód uznał za profanację krzyża i naruszenie jego dóbr osobistych, jakim jest swoboda sumienia. Plakat wywołał protesty środowisk katolickich. Biegli w ocenie wymowy plakatu różnili się między sobą. Sąd pierwszej instancji oddalił powództwo a sąd drugiej instancji apelację. Sąd Najwyższy oddalając kasację podzielił argumentację Sądu Apelacyjnego, w której udawał on, że treść plakatu nie przeszkodziła powodowi uzewnętrzniać swoich przekonań religijnych i wykonywania określonych praktyk. Rozpowszechnianie plakatu nie ograniczało jego uprawnień wynikających z wolności sumienia i wyznania, pozostawało bez żadnego związku z możliwością wykonywania obowiązków swojej religii. Dla ochrony uczuć religijnych w wymiarze powszechnym właściwe są normy chroniące porządek publiczny a nie przepisy o ochronie dóbr osobistych. W konsekwencji wg postanowień art. 23 kc naruszenie swobody sumienia stanowi jedynie zachowanie uniemożliwiające lub utrudniające jednostce wyznawanie lub praktykowanie wybranej religii.

Dla ochrony wolności sumienia i wyznania, zarówno jednostkowej jak i kolektywnej, można wykorzystać również przepisy normujące przestępstwo zniesławienia (pomówienia) art. 212 — 216 kk. Przestępstwo to polega na pomawianiu innej osoby lub grupy osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania, potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności (art. 212 kk). Popęlenie tego czynu za pomocą środków masowego komunikowania (prasy, radia, telewizji) powoduje zaostrenie kary.

Pomówienie nie jest przestępstwem zniesławiającym, jeżeli mieści się w ramach prawa do krytyki. 1. Gdy zarzut uczyniony został niepublicznie nie ma zniesławienia, jeżeli był on prawdziwy. Przeprowadzenie dowodu prawdy powoduje brak przestępstwa (art. 213 § 1). 2. Gdy zarzut był uczyniony publicznie, nie ma zniesławienia, gdy zarzut jest prawdziwy a ponad to służy obronie społecznie uzasadnionemu interesu (art. 213 § 2). Sprawca pomówienia odpowiada jednak, gdy forma zarzutu była znieważająca (art. 214 kk). Na wniosek pokrzywdzonego sąd orzeka podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 215 kk).

Gdy chodzi o sposób dochodzenia naruszonych uprawnień, wynikających z wolności sumienia i wyznania, to prawo karne dzieli go na dwa rodzaje, ściganie z oskarżenia prywatnego lub z oskarżenia publicznego. Z oskarżenia prywatnego ścigane jest zniesławienie (art. 212 kk), wszystkie pozostałe (art. 119, 191, 194, 195, 196, 231, 257 kk) są ścigane z oskarżenia publicznego. Ochrona dóbr osobistych odbywa się na podstawie powództwa cywilnego.

Przy przestępstwach ściganych z oskarżenia prywatnego skargę (akt oskarżenia) wnosi pokrzywdzony do Sądu Rejonowego, właściwego terytorialnie dla miejsca popełnienia czynu. Skarga powinna zawierać informacje: nazwisko, imię, adres skarżącego, nazwisko, imię oskarżonego, opis czynu, czy zdarzenia, działania, nazwiska świadków. Powództwo o ochronę dóbr osobistych wnosi się do Sądu Rejonowego, właściwego terytorialnie dla działania pozwanego. Pokrzywdzonym może być jednostka lub grupa wyznaniowa, a także kościół bądź związek wyznaniowy i ich jednostki organizacyjne.

Przy przestępstwach ściganych z oskarżenia publicznego niezbędne jest dla uruchomienia ścigania doniesienie o popełnieniu przestępstwa. Składa się je w Prokuraturze Okręgowej/Rejonowej, właściwej terytorialnie dla miejsca popełnienia czynu. Doniesienie powinno zawierać: nazwisko, imię (nazwiska osób wchodzących do grupy, nazwę kościoła lub związku wyznaniowego) dokonujących doniesienia, opis wydarzenia, czynu, faktów, nazwiska sprawców względnie ich opis, wskazujący na identyfikację (nr gazety, tytuł artykułu, datę audycji radiowej, jej tytuł i inne dane). W razie odmowy wszczęcia postępowania można wnieść odwołanie do wyższej instancji.

W zestawie środków, jakimi dysponuje jednostka, grupa wyznaniowa, kościół lub związek wyznaniowy dla ochrony naruszanych uprawnień wynikających z wolności sumienia i wyznania znajduje się instytucja sprostowania. Obowiązująca Konstytucja przyznaje każdemu prawo do żądania sprostowania informacji nieprawdziwych lub niepełnych (art. 51 ust. 4). W obowiązującym prawie prasowym przyjmuje się, że sprostowanie oznacza wypowiedź, dotyczącą faktów a zawierającą korektę opublikowanej w prasie wiadomości nieprawdziwej bądź nieścisłej. Redaktor naczelny obowiązany jest opublikować sprostowanie w określonym terminie. Może odmówić opublikowania ale tylko z powodów wskazanych w prawie prasowym.

Za odmowę opublikowania sprostowania grozi kara grzywny. Przez prasę ustawa rozumie także inne środki masowego komunikowania.

Literatura:

Lech Gardocki, Prawo karne, Warszawa 2003. (C.H. Beck)

*

Wzór zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa

oprac. P. Borecki, M. Pietrzak

.....
[miejscowość, data: dzień, miesiąc, rok]

.....
[imię i nazwisko lub nazwa zawiadamiającego]

.....
[adres zamieszkania lub siedziby]

.....
(dane do wyłącznej wiadomości prokuratury i sądu)

[ewentualnie, na podstawie art. 191 §3 kpk]

Do Prokuratury Rejonowej [względnie- Okręgowej]

W.....

[prokuratura właściwa dla miejsca popełnienia czynu]

.....
[adres prokuratury]

Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa

Na podstawie art. 304 § 1 kpk, spełniając swój społeczny obowiązek, uprzejmie informuję Prokuratora Rejonowego, że [np.] Hieronim Iksiński, radny Rady Miejskiej Grodziska Wszehpolskiego, członek koła „Wiara, Rodzina, Naród”, podczas posiedzenia rady miejskiej w dniu 23 maja 2003 r., formułując zapytanie do Prezydenta Miasta znieważył osoby wyznania buddyjskiego, członków Związku Buddyjskiego Karma Kagyu oraz nawoływał do nienawiści na tle różnic wyznaniowych. Zachodzi zatem uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa określonego w art. 256 oraz art. 257 k.k.

Uzasadnienie

W dniu 23 maja 2003 r. od ok. godziny 16 przysłuchiwałem się obradom Rady Miejskiej Grodziska Wszehpolskiego, odbywającym się w sali posiedzeń Urzędu Miejskiego, w związku z punktem porządku obrad dotyczącym likwidacji szkoły podstawowej nr 2, w której jestem nauczycielem. Po rozpatrzeniu wspomnianego punktu porządku obrad postanowiłem nadal przysłuchiwać się posiedzeniu, licząc, że po jego zakończeniu łatwiej będę mógł osobiście porozmawiać z Przewodniczącym Rady Miejskiej. Ostatnim punktem porządku obrad były zapytania radnych. W tej części posiedzenia jako drugi zabrał głos Hieronim Iksiński – radny koła „Wiara, Rodzina, Naród”. Zwrócił się on z zapytaniem do Prezydenta Miasta, dlaczego toleruje wynajmowanie sal Miejskiego Ośrodka Kultury na cele spotkań modlitewno – duszpasterskich, organizowanych przez Związek Buddyjski Karma Kagyu. W opinii radnego właściwym miejscem dla spotkań, jak się wyraził, „facetów w pomarańczowych pieluchach”, są sale szpitali psychiatrycznych. Stwierdził, że buddyści, tak jak sataniści, są zagrożeniem dla spójności społeczeństwa polskiego - stanowią narośl, obcą polskiej kulturze i sposobowi życia, którą należy czym prędzej wyciąć, a nie przyczyniać się do jej rozwoju i zatrucia zdrowej tkanki narodu. Określając buddyzm jako religię abnegatów, nieudaczników życiowych i frajerów, stwierdził, że żaden prawdziwy, rozsądnie myślący Polak czegoś takiego tolerować nie może. Kończąc wezwał Zarząd oraz Radę Miasta do zdecydowanego przeciwstawienia się i położenia kresu działalności Związku Buddyjskiego Karma Kagyu w Grodzisku Wszehpolskim wszelkimi możliwymi sposobami, nie wyłączając „akcji bezpośredniej” straży miejskiej.

Jestem przekonany, że po złożeniu niniejszego zawiadomienia organy ścigania

zainteresują się sprawą i przesłuchają w charakterze świadków uczestników i świadków obrad Rady Miejskiej Grodziska Wszepocholskiego w dniu 23 maja 2003 r., a zwłaszcza dokonają analizy nagrania wideo ze wspomnianego posiedzenia.

Z poważaniem

.....
[podpis zawiadamiającego]

Michał Pietrzak

Profesor doktor habilitowany, historyk ustroju II Rzeczypospolitej, autor prac na temat wolności prasy, rządów parlamentarnych i odpowiedzialności konstytucyjnej. Pracownik Instytutu Historii Prawa i kierownik jedyne go Zakładu Prawa Wyznaniowego (Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski).

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 24-02-2004 Ostatnia zmiana: 22-07-2005)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3259) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3259>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl